

Izvorni znanstveni rad
UDK 343.1(497.5 Dubrovnik)"17"
Primljeno: 24.8.2013.

PROTUTUŽBE U DUBROVAČKIM KAZNENIM POSTUPCIMA 18. STOLJEĆA

GORAN CVJETINOVIĆ I NELLA LONZA

SAŽETAK: Analizom kaznenih postupaka u 18. stoljeću (1711/20, 1751/60. i 1791/1800) ispitano je koliko često tuženik ustaje tužbom protiv tužitelja, kod kojih se djela takve kombinacije javljaju te kojom se dinamikom podnose. Istraživanje je iznijelo na vidjelo da su optuženici instrument protutužbe često rabili radi iznošenja obrane, jer im dubrovački kazneni postupak to pravo još nije jamčio. Ranije iskustvo pred sudom itekako je utjecalo na podnošenje protutužbi, odnosno, okorjeli prekršitelji najvještije su koristili taj pravni instrument.

Ključne riječi: Dubrovnik, 18. stoljeće, kazneni postupak, tužba, protutužba, obrana

Keywords: Dubrovnik, 18th century, penal proceedings, suit, countersuit, defence

Metodološke napomene

Premda se u zapisnicima dubrovačkog Kaznenog suda ne javlja termin “protutužba”, za potrebe ovog rada posudit ćemo ga iz pozitivnog prava i primijeniti na sve situacije nastale iz “iste prilike”, u kojima tužitelj i tuženik zamjenjuju uloge bez obzira na vrstu kaznenog djela.¹ Podloga za naša razmatranja

¹ Prema čl. 61 Zakona o kaznenom postupku Republike Hrvatske iz 2009 (NN 152/08 i kasnije izmjene), protutužba je pravni instrument koji se primjenjuje samo kod kaznenog djela uvrede; osoba tužena privatnom tužbom može podnijeti protutužbu protiv tužitelja zbog uvrede nanesene “istom prilikom”. U našem su radu pojmom “protutužba” obuhvaćene sve situacije koje su proistekle iz istog djela, a u kojima su invertirane uloge tužitelja i tuženika. Među njima je i nekoliko postupaka pokrenutih po službenoj dužnosti, ako je optuženik iz prvog postupka tužio oštećenika.

Goran Cvjetinović, magistar medija, Ured župana Dubrovačko-neretvanske županije.
Adresa: Ulica Svete Marije 3, 20 000 Dubrovnik. E-mail: goran_raguseo@yahoo.com
Nella Lonza, znanstvena savjetnica, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
Adresa: Lapadska obala 6, 20 000 Dubrovnik. E-mail: nella.lonza@gmail.com

je istraživanje kriminaliteta i postupaka pred Kaznenim sudom u Dubrovniku u 18. stoljeću i obuhvaća 9.349 kaznenih postupaka iz tri odabrana razdoblja: 1711/20, 1751/60. i 1791/1800.² Za identifikaciju slučajeva s protutužbom i njihovu daljnju analizu trebalo je povezati podatke iz zapisnika u koje su se unosile tužbe i dokazni postupak (arhivska serija *Lamenta Criminalia*) s podacima iz knjiga presuda (svesci serije *Criminalia*).³ U prvima, slučajevi tužbe i protutužbe nisu formalno spajani, no može ih se povezati na temelju imena stranaka i opisa djela; upisi u knjige presuda odijeljeni se vodoravnim crtom, tako da se vidi kada je zajedno osuđeno više osoba, ali ne stoji u kakvom su one odnosu (npr. mogu biti i suučesnici).

Ako je došao do zaključka da su odgovorne obje strane, sud je običavao presude donijeti na istom ročištu. Npr. postupajući po tužbi i protutužbi bubnjara Frana Antunovog Kunjado i zdura Ivana Mora, sud je 31. ožujka 1719. donio presude protiv obojice.⁴ Isto tako je 9. svibnja osudio Izaka Mandolfa i Salomona i Samuela Luzenu, koji su podnijeli uzajamne tužbe zbog vrijeđanja.⁵

Premda nije postojalo nikakvo formalno pravilo spajanja postupaka po tužbi i protutužbi, faktično se često vodio jedan proces, jer se dokazni postupak odnosio na isti događaj i jer su se postavljala povezana pravna pitanja. Najjasnije se to vidi iz slučajeva kada sud nije mario koji dokaz upisuje uz koju tužbu. Primjerice, 6. srpnja 1717. Kazneni sud pokrenuo je postupak protiv Andrije Vukašinovića iz Lisca zbog ranjavanja nožem suseljanke Mande Nikole Vukašinović. Njegov brat Stjepan u Andrijino je ime već poslije dva dana podnio tužbu protiv Mande i tri člana njene obitelji zbog napada. Zanimljivo je da nalaz vještaka, brijača Florija, koji je utvrdio Mandine ozljede i prosudio da nisu opasne po život, stoji uz protutužbu, a ne tužbu, što bi bilo logično.⁶ U slučaju fizičkog sukoba u Kneževu dvoru između vojnika (*barabanta*) Nikole Ivićeva i žene drugog *barabanta*, Mandaljene Ivanove zvane Grlica, sud je sve iskaze svjedoka koji se odnose na Grličinu protutužbu zapisao uz Nikolinu tužbu.⁷ Ponekad su

² Istraživanje su proveli polaznici doktorskog studija "Povijest stanovništva" Sveučilišta u Dubrovniku, pod vodstvom Nenada Vekarića i Nelle Lonza.

³ Više o tome Nella Lonza, *Pod plaštem pravde. Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1997: 332.

⁴ *Lamenta Criminalia* (dalje: *Lam. Crim.*), serija 50.3, sv. 70, f. 96r-97r, 112r-115r, Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD); *Criminalia* (dalje: *Crim.*), serija 16, sv. 6, f. 108r-v, DAD.

⁵ *Crim.* sv. 7, f. 7r-v.

⁶ *Lam. Crim.* sv. 68, f. 64r-65v, 67r-70v, 71v, 73r-74r, 87v.

⁷ *Lam. Crim.* sv. 64, f. 59r-62v, 199r-v, 208v-210r.

ispitivanja svjedoka dijelom zapisana uz tužbu, a dijelom uz protutužbu, bez obzira što se u njima utvrđuju činjenice relevantne i za jedno i za drugo.⁸

Događalo se i da kazneni kancelar zabilježi povezanost dvaju postupaka i unese uputnice s jednoga na drugi,⁹ no to nije bila redovita praksa.

Frekvencija i uspjeh protutužbi

Od 9.349 kaznenih postupaka pred Kaznenim sudom u Dubrovniku, vođenih 1711/20, 1751/60. i 1791/1800, ukupno je 1.439 postupaka povezano protutužbama (15,39%; tablica 1). U najvećem dijelu (86,59%) riječ je o paru jedne tužbe i jedne protutužbe, no u jednom je slučaju tužbu podnijelo čak deset umiješanih osoba (tablica 2). Svi ti postupci tvore 684 jedinice, ako kao jedinicu uzmemo

Tablica 1. Udio postupaka povezanih protutužbom u broju postupaka pred Kaznenim sudom u Dubrovniku (1711/20, 1751/60. i 1791/1800)

Razdoblje	Broj postupaka	Indeks	Postupci povezani protutužbom		
			Broj	%	Indeks
1711/20	2.220	100	164	7,39	100
1751/60	2.892	130	503	17,39	307
1791/1800	4.237	191	772	18.22	471
<i>Ukupno</i>	9.349		1.439	15,39	

Izvor za tablice 1 i 2: *Lam. Crim.* sv. 57-72, 115-135, 195-215.

Tablica 2. Broj tužbi u postupcima povezanim s protutužbom pred Kaznenim sudom u Dubrovniku (1711/20, 1751/60. i 1791/1800)

Razdoblje	Postupci povezani protutužbom	Broj tužbi							
		2	Udio (%)	3	Udio (%)	4	Udio (%)	5 i više	Udio (%)
1711/20	164	140	85,36	15	9,15	4	2,44	5	3,05
1751/60	503	456	90,66	27	5,37	20	3,98	0	0,00
1791/1800	772	650	84,20	90	11,66	12	1,55	20	2,59
<i>Ukupno</i>	1.439	1.246	86,59	132	9,17	36	2,50	25	1,74

⁸ Npr. *Lam. Crim.* sv. 122, f. 171v-173r, 174v-175v.

⁹ Npr. *Lam. Crim.* sv. 126, f. 62r; sv. 129, f. 70r; sv. 195, f. 64r, 80v; sv. 207, f. 64r bis.

sve tužbe proistekle iz u osnovi istog događaja, kod kojega su izokrenute uloge tužitelja i tuženika (dalje ćemo je zvati “slučaj”).

U prvom analiziranom razdoblju (1711/20) zabilježena su 164 postupka kod kojih je riječ o kombinaciji tužbe i protutužbe, a čine 7,39% svih kaznenih postupaka iz tog desetljeća. Presude su donesene u 11 od 81 slučaja (13,58 %), s tim što je u osam presuda osuđena jedna, a samo u tri osuđeno je više sukobljenih strana (tablica 3). U tom razdoblju ukupni broj dovršenih postupaka ostao je nešto ispod desetine (215 od 2.220, odnosno 9,68%).¹⁰

Tablica 3. Broj presuda po slučajevima tužba-protutužba pred Kaznenim sudom u Dubrovniku (1711/20, 1751/60. i 1791/1800)

Razdoblje	Slučajevi tužba-protutužba	Broj presuda							
		0	Udio (%)	1	Udio (%)	2 ili više	Udio (%)	<i>Ukupno presuda</i>	Udio (%)
1711/20	81	70	86,42	8	9,88	3	3,70	11	13,58
1751/60	242	199	82,23	28	11,57	15	6,20	43	17,77
1791/1800	361	341	94,46	18	4,99	2	0,55	20	5,54
<i>Ukupno</i>	684	610	89,18	54	7,89	20	2,92	74	10,82

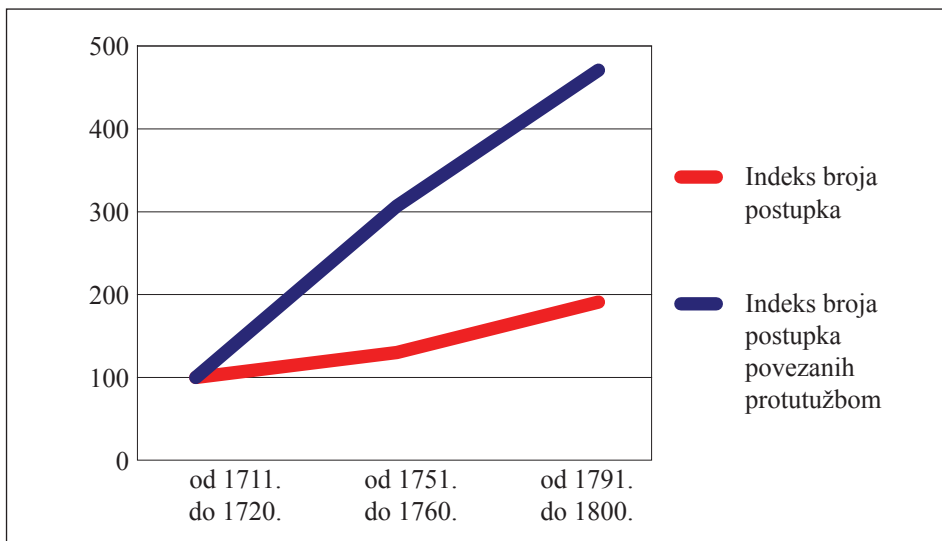
Izvor: *Lam. Crim. sv. 57-72, 115-135, 195-215; Crim. sv. 6, 7, 9.*

U desetljeću iz sredine stoljeća (1751/60) 503 su postupka s invertiranim ulogama tužitelja i tuženika. U apsolutnom broju to je veliki skok, a i relativni udio u kaznenim postupcima popeo se na 17,39%, to jest više nego dvostruko u odnosu na prethodno razdoblje (tablica 1, grafikon 1). U 242 slučaja donesene su 43 presude (17,77 %); od toga je u više od trećine slučajeva (15) sud kaznio obje sukobljene strane, a u 28 slučajeva samo jednu (tablica 3). Postotak slučajeva s presudom ponešto se povisio u odnosu na drugo razdoblje, dok je u istom razdoblju postotak svih postupaka dovršenih presudom s 2.892 pao na 256 (8,85%).

Od ukupno 4.237 kaznenih postupaka u zadnjem analiziranom razdoblju (1791/1800), u 772 postupka (18,22%) riječ je o tužbi ili protutužbi (tablica 1). Malo se povisio udio slučajeva s više od dvije tužbe (tablica 2), no to se može

¹⁰ Potrebno je istaknuti da “slučaj“ i postupci nisu ista jedinica, tako da brojevi nisu izravno uzajamno usporedivi, nego se može samo promatrati poklapaju li se trendovi. “Slučaj” je bolji pokazatelj za situaciju tužba-protutužba, jer od dva ili više postupaka po slučaju obično barem jedan ostaje bez presude. S druge strane, budući da obje strane iznose činjenice i predlažu dokaze koji mogu biti relevantni za odlučivanje, u načelu će sud za odluku u predmetu imati bolji dokazni supstrat.

Grafikon 1. Indeks ukupnog broja postupaka i broja postupaka povezanih protutužbom pred Kaznenim sudom u Dubrovniku (1711/20, 1751/60. i 1791/1800)

pripisati i slučajnosti. U samo 20 od 361 slučaja (5,54%) donesena je presuda (tablica 3), što je u skladu s općim trendom pada broja dovršenih postupaka (184 od 4.237 ili 4,34%).

U masi od gotovo 90% nedovršenih postupaka postoje zanimljiva odstupanja od glavnog trenda. Najviše slučajeva završeno je presudom (43) u razdoblju od 1751. do 1760. godine. Četiri od 16 presuda s obje i još jedna s jednom osuđenom osobom donesene su 28. lipnja 1754. Devet od ukupno 30 presuda s jednom osuđenom osobom u istom je razdoblju doneseno na dva ročišta 1756. godine. Ovi nagli skokovi ukazuju da je presuđivanje u slučajevima s protutužbama možda donekle ovisilo o sastavu suda: dok su jedni vjerojatno smatrali da su obje strane dobile što su zaslužile i da im ne treba još i kazna, bilo je i agilnih sudačkih postava koje su odgovorno shvaćale svoj zadatak i nastojale donijeti presude i u slučajevima ovakve vrste.¹¹

Između 1720. i 1751. naglo je porastao broj slučajeva tužbe i protutužbe (tablica 1). Budući da je redovito u pitanju verbalno i tjelesno (mahom lakše)

¹¹ To je slučaj upravo sa sudom koji je djelovao 1754. Vidi: Goran Cvjetinović, Ruža Radoš i Nella Lonza, »Tempo suđenja i trajanje dubrovačkih kaznenih postupaka u 18. stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 51/1 (2013): 326.

nasilje, logično je da se taj skok podudara s porastom stope kriminaliteta kod takvih djela.¹² No, ne rastu samo apsolutni brojevi, nego se i udio postupaka s protubužbom povisuje sa 7,39% iz prvog razdoblja na 17,39% u drugome, nakon čega ostaje stabilan na višoj razini (18,22% u zadnjem desetljeću; tablica 1, grafikon 1). Objašnjenja promjene slike kriminaliteta u Dubrovniku išla su dosad u dva pravca.¹³ Jedan je pretpostavljao da je došlo do promjene u ljudskoj osjećajnosti i do općenitog povlačenja nasilja (Nella Lonza),¹⁴ a drugi je ukazivao na to da su žrtve sve češće tražile sudsku zaštitu i u manjim stvarima (Nella Lonza, a osobito Ivana Mrđen, Ana Prohaska i Nenad Vekarić).¹⁵ Potonji autori iznijeli su vrlo uvjerljivu teoriju da u razdoblju prosperiteta žrtve nalaze motive i volju za obraćanje sudu i u minornim predmetima, koje u razdoblju krize, zaokupljeni borbom za egzistenciju, nisu imali.¹⁶ Drugim riječima, "tužakanje" za manje drastične napade traži utrošak energije koji u blagostanju prestaje biti "luksuz". Mislimo da upravo porast udjela protutužbi definitivno pokazuje da je za kretanje kriminaliteta daleko važnije objašnjenje koje polazi od češćeg obraćanja sudu, a posebice teorija Mrđen-Prohaska-Vekarić.

Pitanje krivnje i politika kažnjavanja

Sud je u vrlo malom broju slučajeva s protutužbama kaznio obje sukobljene strane. Tako je od 684 slučaja u samo 20 osudio obje (2,92%), a u još 54 slučaja jednu od njih (7,89%; tablica 3). U presudama s obje osuđene strane samo su im u četiri slučaja izrečene iste kazne, dok je u drugima sud prosuđivao koliki je čiji udio u krivnji za nastali sukob.

Istim je kaznama, na primjer, rezultirao slučaj u kojemu je Ivan Maždin iz Banića 1. lipnja 1754. tužio Luku Đenera iz Kručice za uvredu, a Đenero dan

¹² N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 109; Ivana Mrđen, Ana Prohaska i Nenad Vekarić, »Ritam zločina: godišnja i mjesečna distribucija kaznenih djela u Dubrovačkoj Republici u 18. stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 51/1 (2013): 277, 290 (tablica 4).

¹³ Spomenuti pravci djelomično se podudaraju s onima koje je artikulirala strana historiografija. Na prvi je snažno utjecala teorija N. Eliasa o procesu civiliziranja, dok drugi polazi od nasilja kao strategije u društvenim odnosima (A. Blok i drugi). Sažeti pregled donosi Colin Rose, »'To be remedied of any vendetta': Petitions and the Avoidance of Violence in early modern Parma.« *Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History & Societies* 16/2 (2012): 7-8.

¹⁴ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 109, 324.

¹⁵ N. Lonza *Pod plaštem pravde*: 109, 328; I. Mrđen, A. Prohaska i N. Vekarić, »Tempo suđenja i trajanje dubrovačkih kaznenih postupaka u 18. stoljeću.«: 283-284, 288.

¹⁶ I. Mrđen, A. Prohaska i N. Vekarić, »Tempo suđenja i trajanje dubrovačkih kaznenih postupaka u 18. stoljeću.«: 283-284, 288.

kasnije Maždina za fizički napad i uvredu.¹⁷ Prema iskazu svjedoka, porječkali su se zbog najma neke barke, pri čemu su podjednako bile krive obje strane, a fizički obračun spriječili su prisutni. Očito zbog podjednake težine djela, sud je 28. lipnja obojicu kaznio jednakom kaznom od po pet dana zatvora ili 50 groša globe.¹⁸ U drugim slučajevima u kojima je sudio isti sastav suda izrečene su različite kazne, tako da ovdje očito nije riječ o površnosti, već o temeljitoj prosudbi o krivnji.¹⁹

U mnogim se slučajevima vidi da je sud smatrao vrlo bitnim pitanje tko je inicirao sukob te da je to utjecalo na presudu i odluku o kazni. Stoga je, na primjer, u sukobu bubnjara Frana Kunjada i zdura Ivana Mora, sud na kraju osudio na mnogo težu kaznu Mora, na kojega se u početku gledalo kao na žrtvu i koji je bio teže ranjen.²⁰ Iz toga se vidi da je u praksi bilo itekako vrednovano pitanje krivnje, premda dubrovački propisi o tome ne kažu gotovo ništa.²¹

U ranije spomenutom postupku koji je 6. srpnja 1717. Kazneni sud pokrenuo protiv Andrije Vukašinića iz Lisca zbog ranjavanja nožem suseljanke Mande Nikole Vukašinić,²² već je slanski knez, kome je oštećenica dan ranije prijavila ranjavanje, utvrdio da je rana prilično duboka. Kako slučaj nije bio bezazlen, te time nije potpadao pod njegovu sudbenost,²³ lokalni knez prosljedio ga je središnjem Kaznenom sudu, a Andriju pritvorio i pod pratnjom otpravio u Dubrovnik. U ime pritvorenog brata Andrije, Stjepan Vukašinić podnio je 8. srpnja tužbu Kaznenom sudu zbog toga što ga je Đurica Vukašinić probo nožem u ruku, njegov brat Mihajlo udario toljagom po leđima, a njihovi roditelji Nikola i Mande zasuli kamenjem.²⁴ Sud je dao vještačiti Mandinu ozljedu i potanko ispitao četiri svjedoka, utvrdivši da je prilikom procjene žita došlo do prvog verbalnog sukoba i potezanja noževa,²⁵ no suseljani su strane razdvojili,

¹⁷ *Lam. Crim.* sv. 122, f. 145v, 149v-150v.

¹⁸ *Crim.* sv. 7, f. 30r-v. Iste su kazne izrečene i u slučaju na f. 30r.

¹⁹ *Npr. Crim.* sv. 7, f. 24r, 29r-v.

²⁰ Presudom od 31. ožujka 1719. zdur Moro kažnjen je na mjesec dana zatvora, a prvooptuženi Kunjado na svega 10 dana zatvora (*Crim.* sv. 6, f. 108r-v).

²¹ Opširnije o tome N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 286-290.

²² *Lam. Crim.* sv. 68, f. 64r-65v, 67r-70v, 73r-74r, 87v.

²³ O sudbenosti lokalnih knezova: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 59-60.

²⁴ *Lam. Crim.* sv. 68, f. 67r, 71v.

²⁵ Nije naodmet istaknuti da je Lisac pogranično selo Dubrovačkog primorja. Premda je i inače na selima bilo posve uobičajeno nošenje noža, "dnevno naoružanje" u nemirnim prostorima uz granicu bilo je jače, što se opet odražavalo na kriminalitet. N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 110-113; Nenad Vekarić, »Ubojstva među srodnicima u Dubrovačkoj Republici (1667.-1806.)« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 37 (1999): 103, 139.

a zatim su Đurica, Mihajlo i njihovi roditelji napali Andriju kad se vraćao kući. Tom su zgodom ranjeni i on i Mande. Iako je Mandina rana bila teža od Andrijine, sud je očito veliku važnost pridao pitanju tko je inicirao sukob i u kakvim okolnostima (otvoreno ili iz zasjede). Zato je 30. prosinca Andriju Vukašinića kaznio na 8 dana zatvora i ponudio mu alternativnu kaznu globe od 4 perpera, Đuricu Vukašinića na 20 dana zatvora ili globu od 10 perpera, a Mihajla Vukašinića na 15 dana zatvora ili globu od 7 perpera.²⁶ Vrijedi istaknuti i da je sud neformalno “prekrojio” protutužbu, tako da ju je usmjerio protiv onih za koje je dokazni postupak pokazao da su glavni krivci, što pokazuje fleksibilnost između službenog i privatnog progona.

Okolnosti i dinamika podnošenja protutužbe

Vrlo je često protutužba bila podnesena istog²⁷ ili sljedećeg dana kad i tužba.²⁸ Moguće je da je do nje ponekad došlo posve nezavisno od prve tužbe, pogotovo ako je to bilo odmah nakon što je došlo do sukoba. No, češće je riječ o izvjesnoj interakciji između tuženog i tužitelja.

U nekim su slučajevima vrlo vjerojatno obje strane odmah po događaju otišle u kancelariju Kaznenog suda i podnijele tužbu. Na primjer, nakon svađe do koje je došlo u Getu u jutarnjim satima 6. svibnja 1752, Izak Mandolfo je tužio poglavara židovske zajednice (gestalda) Salomona Luzenu i njegovog sina Samuela za uvredu,²⁹ a Salomon je za isto tužio Izaka.³⁰ U srpnju 1754. do suda je manje-više istodobno otišla cijela grupa iz Kupara koja se porječkala i potukla.³¹ Slično je

²⁶ *Crim.* sv. 6, 97r-v. U zapisniku nema bilješke o izvršenju.

²⁷ Na primjer, *Lam. Crim.* sv. 57, f. 20r i 21r; sv. 68, f. 40r i 41r; sv. 118, f. 38v i 39r; sv. 119, f. 25r i 25v; sv. 122, f. 1r i 1v; sv. 123, f. 170r i 170v; sv. 125, f. 5r i 5v; sv. 125, f. 27v i 29v; sv. 126, f. 4r i 4v; sv. 126, f. 63v i 64r; sv. 126, f. 188v i 189r; sv. 127, f. 101r i 101v; sv. 127, f. 103r i 104r; sv. 129, f. 70r i 70v; sv. 130, f. 88v i 89r; sv. 132, f. 40r i 40v; sv. 133, f. 116r i 116v; sv. 196, f. 137r i 137v; sv. 200, f. 121v i 122r; sv. 201, f. 50v i 51r; sv. 204, f. 11v i 12v; sv. 201, f. 82r i 83v; sv. 204, f. 14v i 15r; sv. 204, f. 18v i 19r; sv. 207, f. 95r i 95v.

²⁸ Primjerice, *Lam. Crim.* sv. 62, f. 201v i 203v; sv. 64, f. 59r i 59v; sv. 69, f. 93v i 96v; sv. 70, f. 96r i 97r; sv. 115, f. 57r i 58v; sv. 121, f. 40r i 43r; sv. 122, f. 145v i 148r; sv. 122, f. 164r i 166v; sv. 125, f. 88v i 89r; sv. 126, f. 12r i 16r; sv. 126, f. 194v i 198v; sv. 132, f. 12v i 15v; sv. 132, f. 102r i 103r; sv. 133, f. 5r i 6r; sv. 133, f. 116r i 116v; sv. 134, f. 120v i 121r; sv. 203, f. 160r i 161v; sv. 211, f. 21v i 23r; sv. 213, f. 66v i 68r.

²⁹ *Lam. Crim.* sv. 117, f. 99r.

³⁰ *Lam. Crim.* sv. 117, f. 99v.

³¹ *Lam. Crim.* sv. 123, f. 34r-v, 35r-v.

vjerojatno bilo i u slučaju verbalnog i fizičkog sukoba u Mlinima, zbog kojega su istoga dana podnesene tri tužbe.³² O ovakvoj situaciji vjerojatno je riječ i u svim drugim primjerima u kojima su tužba i protutužba zapisane na stranicama koje slijede.

Kod tužbi podnesenih istoga dana može biti i puki slučaj tko je prije stigao do suda, zbog čega je njegova tužba ranije “zaprimljena” i upisana u registar. Na primjer, Luka Radić iz Cavtata tužio je 9. prosinca 1799. sumještanku Mariju Kristić zbog uvrede i klevete da je “jebeni jarac“, *rofijan* i lupež, a ona je istoga dana uzvratila protutužbom zbog pljuske;³³ sud je 10. ožujka 1800. kaznio samo Radića, i to na 15 dana zatvora.³⁴ Očito je Radić pohitao na sud očekujući da će biti tužen, nastojeći preduhitriti potez glavne žrtve i time možda postići povoljniju “startnu poziciju”.

S druge strane, nekada je tuženik očito pošao do suda uložiti protutužbu tek nakon što je saznao da je tužen. Na primjer, u ponedjeljak, 16. lipnja 1760, Anica Paskojević iz Sudurđa na Šipanu tužila je Kaznenome sudu u Dubrovniku susedljane Marina i Nikolu Papa da su je tukli i pritom joj razbili glavu, a oni su u petak uzvratili protutužbom zbog fizičkog napada i uvrede,³⁵ vjerojatno nakon što se Anica po povratku na otok “pohvalila“ da ih je tužila.

U slučaju sukoba u Trstenome najprije je 9. studenoga 1794. Marin Hanza u ime supruge Antonije tužio Bara Zvonu, jer ju je tog jutra oklevetao da je kurva,³⁶ a šest dana kasnije Zvone i njegova kći Marija uzvratili su protutužbom, jer je tada i Antonija njih izvrijeđala.³⁷ Tako dug interval do protutužbe iz nedalekog Trstenog čini vjerojatnim da se otac i kći Zvone ne bi tužbom ni obratili sudu da nisu dočuli da su tuženi. Slično je bilo i u drugom slučaju, u koji je bio upleten isti Bare Zvone. Petar, sluga Miha Bulina iz Trstenog, tužio je 21. travnja 1798. njega i Miha Zeca da su ga prošlog četvrtka istukli,³⁸ a četiri dana kasnije Barov sin Ivan u očevo je ime tužio Petra da ga je istom zgodom išamarao.³⁹ I ovdje se čini da je protutužba bila potaknuta saznanjem da je pokrenut postupak.

³² *Lam. Crim.* sv. 129, f. 214v, 215r i 216r.

³³ *Lam. Crim.* sv. 213, f. 182v-183r, 186v-187v, 194r-195r.

³⁴ *Crim.* sv. 9, f. 50r.

³⁵ *Lam. Crim.* sv. 135, f. 4v, 6r.

³⁶ *Lam. Crim.* sv. 204, f. 37v.

³⁷ *Lam. Crim.* sv. 204, f. 44v.

³⁸ *Lam. Crim.* sv. 210, f. 155v.

³⁹ *Lam. Crim.* sv. 210, f. 159.

Strategija tuženika

Hoće li se tuženik pomiriti s postupkom kojemu je podvrgnut, hoće li se pokušati izvansudski pomiriti i nagoditi s tužiteljem, hoće li mu se kako nastojati osvetiti može biti i stvar emotivne, impulzivne reakcije. Međutim, u sudskim se zapisnicima katkad jasno odražava njegova namjera da i sam iskoristi prednosti sudskog mehanizma.

Može se opaziti da su mnogi optuženici instrument protutužbe koristili da iznesu činjenice koje opravdavaju njihov postupak (npr. bili su izazvani, tužitelj je također bio odgovoran za nedozvoljeno postupanje prema njima) i time pokušaju utjecati na svoju procesnu poziciju i ishod postupka. Naime, tek je 1742. uvedeno pravo optuženika da dade iskaz, no sud ga je i nakon toga obično saslušavao na samome kraju postupka,⁴⁰ tako da je slabo mogao utjecati na prikupljanje dokaza i informacija koje mu idu u prilog. Upravo zbog potrebe da prikaže kako je do djela došlo, da umanjí svoju krivnju, tuženik je nerijetko širio protutužbu na veći broj osoba koje su bile upletene u historijat sukoba, tako da je suho činjenično stanje iz tužbe upotpunjeno kompleksnijom društvenom situacijom. Pogledajmo kako je to izgledalo na nekoliko primjera iz prakse.

U siječnju 1711. Marija Srđević iz Dubrovnika tužila je Antuna Moro iz Dubrovnika, njegovu ženu Jelu i njihova sina, dječaka Ivana, zato što ju je Ivan uhvatio za nogu tako da je pala i slomila ruku, a kad se išla potužiti njegovim roditeljima, oni su je izvrijedali.⁴¹ Iščašenje i prijelom ruke potvrdio je ranarnik.⁴² Istoga dana kada je podnesena tužba, Ivanova majka Jele tužila je Mariju Srđević da je ona prva napala kamenom njezino dijete, a Paskića “Goba” da ga je ošamario tako da mu je potekla krv iz nosa, te da ga je ona samo branila.⁴³ Činjenica da je protutužba podnesena istoga dana kad i tužba, makar su od događaja prošla već dva tjedna, nipošto nije slučajna. Njezina je svrha, u stvari, pružiti točan kontekst u kojemu je došlo do ozljeđivanja i na taj način “skinuti odgovornost” s Morovih. Svrha iznošenja obrane vrlo se jasno vidi iz načina na koji je sročena tužba, jer ona i počinje s time da je Marija tjerala djecu koja su se igrala pod zidom Sv. Marije, a među djecom je bio i Ivan. Marija je zamahnula nogom i tako sama pala (a “možda je bila pijana”) i slomila ruku. Tek potom prelazi se na pravi sadržaj protutužbe.

⁴⁰ N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 239-240.

⁴¹ *Lam. Crim. sv. 57, f. 20r.*

⁴² *Lam. Crim. sv. 57, f. 20v, 76v.*

⁴³ *Lam. Crim. sv. 57, f. 21r-22r.*

Dobar je primjer i sukob između bubnjara Frana Antunovog zvanog Kunjado i zdura Ivana Mora.⁴⁴ Dana 30. prosinca 1718. po službenoj je dužnosti pokrenut postupak protiv Kunjada, jer je krhotinama staklene boce posjekao zdura Mora. U spisima se navodi da je kirurg Dominik pregledao ozlijeđenoga i sašio ranu, te je on vjerojatno i dojavio slučaj sudu.⁴⁵ Kunjado se u prvi mah sakrio, no očito je ubrzo uvidio da mu je pametnije uključiti se u sudski postupak (koji je ionako mogao teći u njegovoj odsutnosti) i pokušati dokazati da ga je Moro prvi napao, a on mu je nanio ranu stjecajem nesretnih okolnosti. Već sutradan, na Staru godinu, optuženi Kunjado podigao je protutužbu u kojoj je Mora teretio za fizički napad i uvredu, te za lomljenje boce odnosno štetu na predmetu.⁴⁶ Sud nije formalno spojio ove postupke, ali je faktički o njima sudio zajedno i 31. ožujka 1719. kaznio obojicu: zdura Mora na mjesec dana zatvora, a Kunjada na svega 10 dana zatvora.⁴⁷ U ovom primjeru protutužba je očito itekako imala smisla, jer je dovela do toga da se uloga obojice sudionika sukoba sagleda u sasvim drugom svjetlu.

Barabant Nikola Ivićev tužio je 23. kolovoza 1715. Mandaljenu zvanu Grlica, ženu *barabanta* Ivana, da ga je u Kneževu dvoru najprije izvrijeđala, a zatim ga je pokušala udariti kundakom puške i ozlijedila britvom.⁴⁸ Dan kasnije, Grlica je sudu prijavila da ju je, kad je u Dvor nosila riblju večeru zatvoreniku Antunu Valjalu, Nikola Ivićev udario rukom u leđa i izvrijeđao ju da je “jebena kurva”.⁴⁹ Protutužba je i tu funkcionirala kao neka vrsta obrane, odnosno optuženica ju je iskoristila da bi iznijela “svoj dio priče”. U postupku su saslušani svjedoci i provedeno vještačenje Nikoline rane. Grlica je u međuvremenu ipak utekla u crkvu Sv. Nikole na Prijekome i nije poznato koliko je dugo ostala ondje u azilu.⁵⁰ Sud ju je 30. prosinca kaznio na 10 dana zatvora ili globu od 15 perpera,⁵¹ no novčanu je kaznu platila tek dvije godine kasnije, čini se bez ikakvih štetnih posljedica.

⁴⁴ *Lam. Crim.* sv. 70, f. 96r-v, 112r-115r.

⁴⁵ O liječničkoj dužnosti prijave: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 210.

⁴⁶ *Lam. Crim.* sv. 70, f. 97.

⁴⁷ *Crim.* sv. 6, f. 108r-v.

⁴⁸ *Lam. Crim.* sv. 64, f. 59r, 60r-62v, 199r-v, 208v-210r.

⁴⁹ *Lam. Crim.* sv. 64, f. 59v. O tome kako su se hranili zatvorenici: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 175.

⁵⁰ O pravu azila u Dubrovniku u 18. stoljeću: N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 217-220. Za opći razvitak tog instituta u Europi i na hrvatskim područjima vidi: Vladimir Bayer, *Prestanak prava azila u Hrvatskoj*. Zagreb: Biblioteka Instituta za historiju države i prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, 1957: 2-19.

⁵¹ *Crim.* sv. 6, f. 83r.

Zidar Ivan Manetta tužio je 13. travnja 1751. kolegu Miha Gromaču za fizički napad u sukobu oko nekog duga.⁵² Sutradan je uložena protutužba za verbalno i tjelesno nasilje, koja je po sadržaju zapravo čista obrana: u njoj se ističe da je Manetta počeo vrijeđati Gromaču “tako da je, po njegovim riječima, bio skoro prisiljen pljusnuti ga i udariti po glavi, ali nije mu dao četiri pljuske, kako Ivan zlonamjerno tvrdi u tužbi”.⁵³ Odmah 14. travnja, ali nakon protutužbe,⁵⁴ saslušana su dva svjedoka, koja su potvrdila da je Gromača nakon rječkanja fizički napao Manettu, pa ga je sud 28. lipnja osudio na javne radove - besplatno polaganje 20 kamenih ploča na Placi.⁵⁵

Andrija Dražić, sluga Petra Milića, tužio je 29. travnja 1759. Boška Lučića zvanog Papuča jer ga je dva puta udario kamenom u grudi i dva puta nogom.⁵⁶ Lučić je sutradan uzvratio protutužbom, u kojoj je naveo da ga je Dražić pred nekoliko svjedoka nazvao lupežom te mu uputio i druge ružne riječi.⁵⁷ Sukob je, dakle, prvo eskalirao od verbalnog u fizički, a Dražić ga je “preselio” pred sudsko tijelo, što je zatim primijenio i Lučić. Sud je donio presudu istoga dana kad je podnesena protutužba, iako takva ekspeditivnost nije bila uobičajena.⁵⁸ Lučić je mogao birati između 6 dana zatvora i globe od 6 perpera, a Dražić između 4 dana zatvora i globe od 4 perpera; obojica su platila novčane kazne.⁵⁹

Na prijavljeni napad na životinju ili njeno usmrćenje uglavnom se ulagala protutužba u kojoj se prijavljivala šteta na posjedu koju je ta životinja napravila, kao što je bilo u slučaju iz 1792. godine, kada je Marija Lukina zbog usmrćenja ovce tužila Ivana Čukića iz Komolca.⁶⁰

Svinje u šteti bile su povodom zanimljivog sukoba u Župi, zbog kojega je podignuto nekoliko uzajamnih tužbi. Cvjetko Cvjetkov iz Zavrelja tužio je 11. studenoga 1715. Mata Paskojeva i Boža Božovića iz Mlina jer mu njihove svinje svakodnevno ulaze u vinograd koji drži u napolici i priznaje da je zbog toga

⁵² *Lam. Crim.* sv. 115, f. 57r, 59r.

⁵³ *Che... quasi fu aforzato delle dette su parole a darli un schiaffo e un scapelotto, ma non quatro schiaffi come malamente sudetto Ivan asserisce nella sua querela (Lam. Crim.* sv. 115, f. 58v).

⁵⁴ Kronologija se odražava u slijedu stranica u zapisniku.

⁵⁵ *Crim.* sv. 7, f. 3v.

⁵⁶ *Lam. Crim.* sv. 132, f. 102.

⁵⁷ *Lam. Crim.* sv. 132, f. 103.

⁵⁸ G. Cvjetinović, R. Radoš i N. Lonza, »Tempo suđenja i trajanje dubrovačkih kaznenih postupaka u 18. stoljeću.«: 329-344.

⁵⁹ *Crim.* sv. 7, f. 87r.

⁶⁰ *Lam. Crim.* sv. 57, f. 88r, 89v.

ubio Božovu svinju, na što mu je ovaj zaprijetio smrću. Istoga dana podnio je i novu tužbu, jer mu je Božo iz arkebuza ubio svinju u oboru - očito iz osvete, mimo običajnog prava da se smije usmrtili samo životinja zatečena u šteti.⁶¹ Oko tih ubijenih svinja istog su se dana svađali i na Peskariji,⁶² zbog čega je Cvjetko tri dana kasnije podnio novu tužbu za uvrede i prijetnje,⁶³ a Božo istoga dana uzvratio tužbom, jer mu je Cvjetko rekao da bi i njega ubio da ga je tamo zatekao.⁶⁴ Sud je 29. studenoga osudio Boža Božovića na tri mjeseca zatvora, alternativno na globu od čak 30 dukata, no 24. ožujka 1717. pomilovanjem mu je kazna smanjena na globu od 10 dukata, koju je nekoliko dana kasnije i platio.⁶⁵ Čak i tako smanjena, kazna je upadljivo visoka, možda zbog strogog suzbijanja samovlašća. Cvjetko nije kažnjen, vjerojatno zato što je sud smatrao da je njegov samovlasni čin zanemariv u odnosu na Božovo nasilno ponašanje, odnosno da je on svojim činom tek reagirao na štetu koja mu je nanesena. Iako su se u ovom slučaju obje strane i osvećivale jedna drugoj, vidimo da njihova očekivanja od suda nisu bila zanemariva.

U svoje ime i ime oca Antuna, Marin Kuvelić iz Luke Šipanske tužio je 18. siječnja 1757. četvoricu iz Babinog Polja jer su mu izudarali oca i odvezali mu barku, tako da je umalo propala.⁶⁶ Mlječani su istog dana uzvratili protutužbom u kojoj su naveli da su ih toga dana u Luci Kuvelići napali kamenjem i oštetili im tendu.⁶⁷

No, nije se svaka protutužba pokazala jednako korisnom strategijom. Baro Stjepanov Kućinić iz Gruža tužio je 14. lipnja 1717. Antuna Šuljagu, također iz Gruža, zbog toga što je prethodnoga dana ozlijedio njegovu ženu Madu.⁶⁸ Šuljaga je, naime, bio tržišni nadzornik (*giustiziere*), pa je došao u dom Kućinićevih izvagati kruh i utvrdio da teži 17, umjesto propisanih 18 unča. Kućinićeva žena bila je spremna platiti globu, ali se opirala oduzimanju kruha i odgurnula je Šuljagu, na što ju je Šuljaga bacio na pod i izudarao, što je potvrdio svjedok.

⁶¹ *Lam. Crim.* sv. 64, f. 156v-157r, 170r-174r. Interesantno je pitanje kako to da je istoga dana podnio drugu tužbu: je li se vratio kući u Župu, čuo što se dogodilo za vrijeme njegove izočnosti i opet se uputio u grad da podnese drugu tužbu? Ako je taj najvjerojatniji "scenarij" točan, znači da je smatrao itekako vrijednim truda da smjesta ponovno ode na sud.

⁶² *Lam. Crim.* sv. 64, f. 173r-v.

⁶³ *Lam. Crim.* sv. 64, f. 170r.

⁶⁴ *Lam. Crim.* sv. 64, f. 170v.

⁶⁵ *Crim.* sv. 6, f. 79r.

⁶⁶ *Lam. Crim.* sv. 126, f. 11r.

⁶⁷ *Lam. Crim.* sv. 126, f. 11v, 12v, 15v, 19r-20r, 23r-24v, 27v-28r.

⁶⁸ *Lam. Crim.* sv. 68, f. 40r.

Vještak je utvrdio da je Mada bila ozljeđena. Istoga dana Šuljaga se pojavio na sudu i podnio tužbu protiv Bara Kućinića, njegove žene Made i svekrve Marije Vlahove.⁶⁹ U protutužbi je Šuljaga tvrdio da je u natezanju s Kućinićevima Mada njega povukla za kosu, a Marija Vlahova ga udarila, pa je tako Madu zapravo ozlijedio u samoobrani, a da je Baro još krenuo za njim naoružan puškom, mačem i pištoljem, ali su ga spriječili da ga napadne. Takva je obrana imala samo djelomičan uspjeh. Iz iskaza obiju strana i naknadno saslušana svjedoka (21. lipnja), sud je zaključio da su kriva dva od četiri aktera ovog sukoba, Antun Šuljaga i Made Kućinić, ali da je prvi bio nasilniji. Stoga je na zadnjem zasjedanju te godine, 30. prosinca, donio presudu kojom je Šuljagu kaznio na 6 dana zatvora ili globu od 3 perpera (alternativno), a Barovu ženu Madu na 4 dana zatvora ili globu od 2 perpera; oboje su izabrali platiti globu.⁷⁰

Tek je djelomičan uspjeh polučila i obrana štavioca kože Marka Rore i njegove supruge Marije, iznesena 1754. u protutužbi protiv Đura Filipovića koji je istukao njihovo dijete, nakon što je Đuro tužio njih da su ga istukli.⁷¹ Sud je očito zauzeo stanovište da su obje strane podjednako krive te Đuru Filipovića i Marka Roru kaznio na po 8 dana zatvora.⁷²

Sin Pava Ilijinog iz Visočana podnio je 12. listopada 1794. u očevo ime tužbu protiv suseljanina Boža Đonovića zbog više uboda nožem.⁷³ Istoga je dana Božov brat Stjepan uzvratio tužbom u bratovo ime protiv Pava i Ilije i još nekoliko osoba koje su ga tom zgodom izvrijeđale i napale kamenjem i nožem.⁷⁴ Kirurg Vicko utvrdio je Đonovićeve ozljede, ali je konstatirao da nisu opasne po život. Nakon što je saslušao niz svjedoka, sud je 30. prosinca kaznio Pava Ilijina na četveromjesečni zatvor i dvosatnu kaznu izlaganja na Orlandovu stupu s jezikom u procijepu, a njegova sina Iliju na zatvor od mjesec dana i jedan sat s jezikom u procijepu.⁷⁵

Nekad je pak protutužba toliko preokrenula postupak da je sud najteže kaznio onoga koji se prvi obratio sudu. Takav je bio slučaj u sukobu u koji su bile upletene obitelji Kutlić i Galijot,⁷⁶ u kojemu je sud 31. ožujka 1756. tužitelja

⁶⁹ *Lam. Crim.* sv. 68, f. 41r.

⁷⁰ *Crim.* sv. 6, f. 97v.

⁷¹ *Lam. Crim.* sv. 122, f. 171v-173r, 174v-175v.

⁷² *Crim.* sv. 7, f. 30r.

⁷³ *Lam. Crim.* sv. 204, f. 18v.

⁷⁴ *Lam. Crim.* sv. 204, f. 19r, 27r-29v, 47r-49r.

⁷⁵ *Crim.* sv. 9, 24r-24v.

⁷⁶ *Lam. Crim.* sv. 126, f. 4r-v.

Miha Galijota kaznio zatvorom od 10 dana, a Antuna Kutlića, podnositelja protutužbe, zatvorom od 4 dana.⁷⁷ Istoga dana sud je donio presudu kojom je Ivana Cvjetkova iz Zavrelja u Župi kaznio na 15 dana zatvora, a njegova sumještanina Antuna Tonkova, jednog od podnositelja protutužbe, na čak 3 mjeseca zatvora, i to u okovima.⁷⁸

Dosta su često osobe, za koje se tijekom postupka ispostavilo da su jedini ili glavni krivci za sukob, prve požurile uložiti tužbu i prikazati se kao žrtva. O tome vrlo lijepo svjedoči slučaj Gružanke Đive Denota koja je 22. veljače 1758. tužila Anicu, ženu Krista Kokota, zbog zlostavljanja,⁷⁹ a ova joj sutradan uzvratila protutužbom zbog vrijeđanja.⁸⁰ Dvije svjedokinje jasno su iskazale da je Đive prva počela i bila agresivna, dok se Anica povlačila. Zato je sud 30. prosinca kaznio samo Đivu na 4 dana zatvora; izvršenje kazne se zavuklo i 28. svibnja 1760. ishodila je pomilovanje.⁸¹ Iz iskaza svjedoka slijedi da je krivnja zaista bila na Đivi, a indikativno je da je ona prva pokrenula postupak, nastojeći time preduhitriti tužbu i osigurati si prednost u procesu. Ne samo da su Đive i njezin suprug Nikola očito bili konfliktne osobe, već su također u potpunosti ovladali tehnikom instrumentalizacije suda za rješavanje sukoba u koje su bili upleteni. Javili su se kao tužitelji u još dva postupka u kojima je podnesena protutužba.⁸²

Iskustvo pred sudom i korištenje pravnih instrumenata

Podaci prikupljeni u istraživanju pokazali su da pitanje hoće li tuženik reagirati protutužbom nije bilo vezano uz njegov socijalni status, zanimanje ni spol, ali da je itekakvog utjecaja imalo već stečeno iskustvo pred sudom. Neke su stranke jednostavno “naučile” da se pravnim instrumentima može ostvariti korist.

U drugom desetljeću 18. stoljeća rekorder po broju protutužbi je nosač (*fakin*) i zakupnik krčme Božo Imotica iz Dubrovnika. U sedam godina pred sudom je bilo pet sukoba u koje je bio upleten. Dana 8. studenog 1712. tužio

⁷⁷ *Crim. sv. 7, f. 52v.*

⁷⁸ Postupak u *Lam. Crim. sv. 126, f. 53r-v, 55v-62r, 67r-68.* Međutim, 11. svibnja su se Ivan i Antun i službeno pomirili. Kao što je i inače bio običaj u takvim situacijama, vlasti su bile sklone pomilovanjem sniziti kaznu, i dva tjedna kasnije Antunu je skraćena kazna zatvora na mjesec dana, koju je i izdržao (*Crim. sv. 7, f. 51r*).

⁷⁹ *Lam. Crim. sv. 130, f. 34r.*

⁸⁰ *Lam. Crim. sv. 130, f. 37v, 47r-v.*

⁸¹ *Crim. sv. 7, f. 83v.*

⁸² *Lam. Crim. sv. 127, f. 103r i 104r; sv. 130, f. 88v i 89r.*

ga je Židov Dominko Leva da ga je udario šakom ispod oka,⁸³ a Imotica je već sljedećeg dana podnio protutužbu da se porječkao s Dominkom i da ga je taj napadao, a on samo uzvraćao.⁸⁴ Dana 29. siječnja 1715. Ivan Božov i još jedanaest nosača tužili su Imoticu zbog prijetnji nožem, a 31. siječnja Imotica je uzvratio protutužbom protiv trojice iz te grupe tvrdeći da su ga napali, izvrijeđali i prijetili mu; svojom je “protutužbom” zapravo htio sudu ukazati da je bio izazvan.⁸⁵ Dana 26. studenog 1719. tužen je da je Vlaha Babovića udario kamenom ispod lijevog oka i više puta šakom u prsa, što je potvrdio kirurg Dominik; sljedećega dana Božo je tužio Vlaha jer mu je predbacio da mu vino ne valja, a kad ga je on potjerao iz krčme, rekao mu je “zabit ćeš mi nos u guzicu”. Tada došlo do tuče u kojoj je i on dobio kamen u nos. U knjigu tužbi unesena je bilješka od 23. siječnja 1720. da su se Vlaha i Božo pomirili.⁸⁶ Imotica je nakupio veliko iskustvo u kaznenim predmetima, u kojima se pojavljivao u raznim ulogama.⁸⁷ U svim spomenutim slučajevima Imotica je ukazivao na žrtvinu krivnju i udio u sukobu, gotovo rutinirano podnoseći protutužbu čim bi čuo za tužbu.

Instrumentom protutužbe redovito se služio i Vlaha Krtica. Luka Soko iz Gruža tužio je 10. listopada 1752. njega, Vicka Vilenika i slugu Pava jer su ga istukli, a Vlaha je istoga dana uzvratio protutužbom, iznijevši čitav kontekst sukoba i navevši da ga je Soko izazvao uvredama.⁸⁸ Gružanin Miho Soko tužio je Vlaha 29. listopada 1756. zbog uvrede i prijetnje smrću, a istog su dana Vlaha i njegova žena Luce u protutužbi istaknuli da ih je Soko vrijeđao, napao kamenom i prijetio im ubojstvom,⁸⁹ novi sukob među njima našao se pred sudom 1759.⁹⁰ Na postupak koji je Krtica 4. srpnja 1757. pokrenuo protiv Luke Pilata, njegovih sinova i Sima Božovića jer su ga vrijeđali i udarali rukama, odmah je podnesena protutužba.⁹¹ Važno je spomenuti da se iz riječi svjedoka vidi da je Krtica htio

⁸³ *Lam. Crim.* sv. 59, f. 122v.

⁸⁴ *Lam. Crim.* sv. 59, f. 123r.

⁸⁵ *Lam. Crim.* sv. 63, f. 116r, 123r.

⁸⁶ *Lam. Crim.* sv. 71, f. 230r-v.

⁸⁷ U međuvremenu je pred Kaznenim sudom dva puta i sam podnio tužbe na koje su uslijedile protutužbe (*Lam. Crim.* sv. 68, f. 26r-v; sv. 71, f. 54r, 56r). Primjerice, 1721. osuđen je na četiri dana zatvora zato što je istukao i uvrijedio *fakina* Trojana Đivanovog (*Crim.* sv. 6, f. 120v). Kao očito jako konfliktna osoba, i sam je ponekad bio žrtva nasilja, na primjer, 1709. ranio ga je *fakin* Matko Nikolin (*Crim.* sv. 6, f. 18r).

⁸⁸ *Lam. Crim.* sv. 118, f. 38v-39r.

⁸⁹ *Lam. Crim.* sv. 127, f. 101r-v.

⁹⁰ *Lam. Crim.* sv. 132, f. 40r-v.

⁹¹ *Lam. Crim.* sv. 129, f. 70r-72v.

izbjeci fizičko nasilje i davao prednost “pravnoj bitki” (“ja se ne bijem...viđet će za to Gospoda”, “da će s Pravdom to viđet”). Čim je 9. studenoga 1759. mornar Trojan Daničić tužio Krticu zbog vrijeđanja i napada štapom, Krtica je podnio protutužbu jer je Daničić izvrijeđao njega i podmetnuo mu vesla, tako da je pao.⁹²

Kada je 11. siječnja 1756. suseljanin Miho Galijot zbog udaranja rukama i vrijeđanja tužio Stjepana Kutlića s Bosanke, njegovu ženu Maru i sina Antuna,⁹³ oni su već imali iskustva s protutužbama iz postupaka vođenih 1753. i 1754.⁹⁴ Možda ih je to potaknulo da istoga dana uzvrate tužbom protiv braće Miha i Jakova Galijota, te njihova strica Miha, također zbog udaraca.⁹⁵ Vojnik Ivan Vidaković iz Dubrovnika tužio je 18. siječnja 1760. zbog istovrsnog nedjela Boža Kutlića, drugog Stjepanova sina, koji je dva dana kasnije uzvratio protutužbom sličnog sadržaja.⁹⁶ Iste je godine Božo u očevo ime podnio protutužbu povodom tužbe Stjepana Zeca iz Čelopeka zbog tjelesnog napada. Kao i ostali članovi njegove obitelji, Božo Kutlić je također već imao višestruka iskustva sa sudskim mehanizmom.⁹⁷

Druga obitelj koja je u to vrijeme redovito reagirala protutužbama bila je zidarska obitelj Gromača iz dubrovačkog predgrađa Pile: braća Jakov i Ivan te Ivanovi sinovi Miho i Cvjetko. Anica, žena Martina Putice, tužila je 23. listopada 1751. Jakova Gromaču za javnu uvredu, a on je uzvratio istovrsnom protutužbom.⁹⁸ U sljedećih tridesetak dana Jakov Gromača je dva puta tužio druge, na što su oba puta uslijedile protutužbe.⁹⁹ Jakovljević nećak Miho Gromača, također zidar, reagirao je protutužbom na postupak koji je 13. travnja 1751. zidar Ivan Manetta pokrenuo zbog fizičkog napada.¹⁰⁰ Kako su iskazali svjedoci, na Novu godinu 1754. na Konalu porječkale su se grupica koja je išla kolendavati i druga grupica koja je sjedila vani. Zidar Ivan Manetta rekao je Jakovu Gromači “tovare pijani”, a Jakov mu je odgovorio da će ga tužiti (“ja se s tobom neću biti, nego ćemo sutra na Pravdu”). Sljedećega dana, nećak Cvjetko u Jakovljevo ime zaista je

⁹² *Lam. Crim.* sv. 133, f. 98r-99v, 103r-104r.

⁹³ *Lam. Crim.* sv. 126, f. 4r.

⁹⁴ *Lam. Crim.* sv. 119, f. 90v-91r, 99r; sv. 122, f. 164r, 166v, 169v-170r.

⁹⁵ *Lam. Crim.* sv. 126, f. 4v.

⁹⁶ *Lam. Crim.* sv. 134, f. 8v-9r. *Crim.* sv. 7, f. 94v-95r.

⁹⁷ Božo Kutlić bio je dotad već dvaput osuđivan (*Crim.*, sv. 7, f. 14v i 62r). Također N. Lonza, *Pod plaštem pravde*: 118, bilj. 661.

⁹⁸ *Lam. Crim.* sv. 116, f. 54v-55r.

⁹⁹ *Lam. Crim.* sv. 121, f. 69r-69v; sv. 122, f. 1r-v, 5r-v.

¹⁰⁰ *Lam. Crim.* sv. 115, f. 57r, 58v-59r.

tužio Manettu za uvredu. Manetta je, međutim, istoga dana tužio Jakova Gromaču, ali i Andriju Barišića, Luku Pičetića, Petra Monkovića, Cvjetka i Krista Gromaču tvrdeći da su ga vrijeđali, izudarali rukama i nogama i slomili mu gitaru.¹⁰¹ Sud je 31. siječnja kaznio trojicu glavnih aktera ovog sukoba: Jakova Gromaču i Andriju Barišića na po šest dana zatvora ili globom od dva dukata, a Manettu s četiri dana zatvora ili globom od jednog dukata, očigledno prosuđujući udio svakog tuženog. Miho Gromača i njegov brat Cvjetko 14. su veljače 1759. tuženi zato što su Vicku Pilatu izvrijeđali sestru i krenuli prema njemu s pištoljima u rukama; dan kasnije, Miho je tužio Pilata jer ga je izazvao na dvoboj.¹⁰² Dana 30. studenog iste godine kapetan Frano Šilje i njegova supruga Made tužili su Miha Gromaču i njegova oca Ivana, navevši da je Miho pokušao nasrnuti na Frana, a potom rekao njegovoj ženi Madi “karonjo jedna”. Sljedećeg dana Miho je tužio Frana i Madu Šilje te Frana Baldoni za uvredu.¹⁰³ Nekoliko mjeseci kasnije, pred sudom su se našle čak četiri povezane tužbe: Jakov Gromača tužio je 9. travnja 1760. nepoznatog počinitelja jer mu je na posjedu na Konalu iščupao kupus;¹⁰⁴ dan kasnije, zidar Matija Beno tužio je Jakovljevu suprugu Jelu zbog vrijeđanja i udaranja štapom,¹⁰⁵ a Jakova zato što ga je istukao i oklevetao da je lupč;¹⁰⁶ istoga dana supružnici Gromača tužili su Bena za uvredu i pokušaj fizičkog napada.¹⁰⁷

Hitro podnošenje tužbe i protutužbe ukazuje na još nešto, o čemu govori sljedeći slučaj. Zbog tučnjave u Kuparima podignute su 24. srpnja 1754. četiri tužbe, koje su istoga dana podnijeli Matko Prkačin, Ivo Mišić, Antun Turčinović i Jakov Smaelović.¹⁰⁸ Bitno je uočiti da su se tužitelji morali bez odgađanja iz Župe uputiti u Grad da bi još istoga dana stigli podnijeti tužbu, što znači da je brzo stavljena točka na uzajamno nasilje i voljom gotovo svih aktera sukob se “na vruće” preselio pred sudske institucije. Upleteni nisu pričekali ni pokretanje postupaka posredovanja i pomirenja, tipičnog za zatvorenu seosku sredinu, već su željeli baš kaznenu akciju suda, kao što je vidljivo i u nizu već citiranih primjera.

¹⁰¹ *Lam. Crim.* sv. 122, f. 1r-v, 5r-v.

¹⁰² *Lam. Crim.* sv. 132, f. 41r-v.

¹⁰³ *Lam. Crim.* sv. 133, f. 116r-v, 130v-131r, 146v.

¹⁰⁴ *Lam. Crim.* sv. 134, f. 109v.

¹⁰⁵ *Lam. Crim.* sv. 134, f. 110r.

¹⁰⁶ *Lam. Crim.* sv. 134, f. 110v.

¹⁰⁷ *Lam. Crim.* sv. 134, f. 111v.

¹⁰⁸ *Lam. Crim.* sv. 123, f. 34r-35v.

Zaključak

Između 1711/20. i 1751/60. došlo je do naglog povećanja broja protutužbi. Budući da su se one uglavnom odnosile na verbalno i lakše tjelesno nasilje, skok se podudara s općim porastom broja postupaka za ta djela, ali u potenciranom obliku. Upravo protutužbe potvrđuju da je došlo do znatnog sniženja “praga” za obraćanje sudu, objašnjivog uvjetima općeg društvenog napretka.

Slučajevi s protutužbom pokazali su da se sud intenzivnije upuštao u prosudbu krivnje nego što se to inače pretpostavlja. Odmjeravajući udio krivnje suprotstavljenih strana, većinom je kažnjavao samo jednu, a ako je osudio obje, svakoj je odmjeravao drugu kaznu.

Najvažniji zaključak je da su tuženici vrlo često ulagali protutužbu, da bi si tim posrednim putem osigurali obranu ili faktički povećali mogućnost da ona i uspije. Budući da je u dubrovačko kazneno procesno pravo tek 1742. uvedeno pravo na obranu, a i tada svedeno samo na dužnost suda da sasluša optuženika, institut protutužbe pružao je optuženicima koji su željeli aktivno utjecati na tijek postupka mogućnost da iznesu svoje “viđenje situacije”, predlože dokaze i upozore sud na bitne elemente slučaja. Ovaj primjer ilustrira i koliko je bitno istraživanjima kriminaliteta “pokriti” različite pravne instrumente, jer se ponekad isti pravni učinak može postići različitim sredstvima.

Pokazalo se također da osobe koje su u raznim procesnim ulogama stekle iskustvo pred sudom posebno često ustaju protutužbama, otkrivši ih kao spretan način da poboljšaju vlastite izgleda u postupku.

U suvremenoj historiografiji koja se bavi kriminalitetom, kaznenim pravom i kažnjavanjem sve je više interesa za strategije pojedinca u kontaktu s državnim represivnim aparatom. Slučajevi dubrovačkih protutužbi dokaz su da i neškolorane osobe razvijaju takve strategije i s prilično uspjeha utječu na svoju poziciju pred sudom.

THE COUNTERSUITS IN THE PENAL PRACTICE OF EIGHTEENTH-CENTURY DUBROVNIK

GORAN CVJETINOVIĆ AND NELLA LONZA

Summary

The authors have analysed the frequency of countersuits on the ground of the penal proceedings tried by the central Criminal Court of Dubrovnik in three ten-year periods: 1711/1720, 1751/1760 and 1791/1800. A rapid rise in the cases of the kind in the second period relates to the growing trend of trials for minor issues (battery, light injury, insult, etc.), confirming the theory that the stable social environment of the period marked by positive expectation prompted the victims to seek judicial remedy by cases which were passed over in the period of crisis.

Although Ragusan laws barely mention the question of guilt, the cases with countersuits show that the responsibility of the persons involved in the conflict was thoroughly evaluated. In fact, the court merged the hearing of evidence in both cases, and generally brought the sentences on the same occasion.

The analysis has shown that countersuits were often used by the plaintiff (defendant in the primary suit) in order to submit facts in his or her favour. Namely, the rules of procedure introduced the defendant's right of being heard only in 1742, but even then they were usually examined in a late stage of the proceeding, having no real chance to play an active role in it. By bringing a countersuit and providing related evidence, the plaintiffs expanded their possibility to influence the issue of the primary case against them. It came not as a surprise that the persons who had already violated the law and had experience at court were more inclined to bring a countersuit, because they understood fully that it might be a useful stratagem to improve their position before the law.